

ГАННА ЯНКУТА

Мінск

Раман Маргарэт Этвуд *Гісторыя Служанкі*: праблема жанру

Раман *Гісторыя Служанкі* (*The Handmaid's Tale*, 1985) Маргарэт Этвуд (*Margaret Atwood*, нар. у 1939 г.) – адзін з цэнтральных твораў у даробку пісьменніцы, класіка канадскай літаратуры і экалагічнай актывісткі. Гэта шосты раман М. Этвуд; ён быў адзначаны Прэміяй генерал-губернатара (1985)¹ і першай прэміяй Артура Кларка (1987), намінаваўся на прэмію “Нэб’юла” Амерыканскай асацыяцыі пісьменнікаў-фантастаў (1986), Букераўскую прэмію (1986)² і прэмію “Праметэй”. Яшчэ большай папулярнасці рамана садзейнічала экранізацыя рамана рэжысёрам Фолькерам Шлэндарфам. Аднайменны фільм, сцэнар для якога напісаў будучы нобелеўскі лаўрэат, брытанскі драматург Гаральд Пінтэр, з’явіўся ў 1990 годзе і быў паказаны на 40-м Берлінскім міжнародным кінафестывалі. Паводле рамана таксама былі пастаўлены опера, спектакль і радыёп’еса, ён быў перакладзены на шэраг моў, у тым ліку рускую (пераклад Анастасіі Грызуновой³) і польскую (пераклад Зоф’і Угрыноўскай-Ганаш⁴). На беларускую мову *Гісторыя Служанкі* не перакладалася⁵. Творчасць М. Этвуд у беларускім літаратуразнаўстве даследавалі Наталля Макей, Ганна Бутырчык, Таццяна Камароўская.

¹ Гэта другая Прэмія генерал-губернатара, якую атрымала М. Этвуд. Першай была адзначаная яе кніга вершаў *The Circle Game* ў 1966 годзе.

² Букераўскую прэмію М. Этвуд атрымала ў 2000 г. за раман *Сляпы забойца* (*The Blind Assassin*).

³ М. Этвуд, *Рассказ Служанки*, Москва 2006.

⁴ M. Atwood, *Opowieść podręcznej*, Kraków 2006.

⁵ Адзіны раман М. Этвуд, перакладзены на беларускую мову – *Пенелопіада* (*The Penelopiad*).

У цэнтры рамана – гісторыя жанчыны, якую пасля з’яўлення на тэрыторыі ЗША краіны Галаад, дзе пануе патрыярхальная тэакратыя, ці тэакратычная ваенная дыктатура, прымушаюць гвалтам выконваць рэпрадуктыўную працу. Жыццё гераіні твора раздзеленае на дзве часткі – да ўсталявання тэакратычнай дыктатуры, калі яна жыла з мужам і дачкой, і пасля, калі яна згубіла іх абаіх і мусіць прыстасоўвацца да новых умоваў. Аповед вядзецца ад першай асобы; толькі ў апошняй частцы рамана пад назвай *Гістарычныя нататкі на палях “Гісторыі Служанкі”* (*Historical Notes on The Handmaid’s Tale*), дзеянне якой датуецца 2195 годам, уводзіцца яшчэ адзін наратар – прафесар Джэймс Дарсі Піексата, які аформіў аўдыёзапіс з гісторыяй жанчыны-апавядальніцы і даў яму назву *Гісторыя Служанкі*. Прафесар чытае даклад пра Галаад і яго жыхароў і жыхарак і прапануе новую інтэрпрэтацыю апісаным у рамана падзеям.

Грамадства ў Галаадзе падзеленае на касты, і прадстаўнікі кожнай з іх выконваюць свае функцыі: кіруюць (Камандоры), сочаць за людзьмі (Вочы), прыбіраюць і займаюцца хатняй гаспадаркай (Марфы), нараджаюць дзяцей (Служанкі – менавіта да гэтай касты належыць галоўная гераіня рамана, Фрэдава), выходзяць сурагатных маці (Цёткі) і г.д. Людзі-функцыі жывуць у адпаведнасці з праінтэрпрэтаваным уладнымі структурамі Святым Пісьмом, кожная каста мае свае жорсткія правілы паводзін, сваю ўніформу пэўнага колеру і свае абавязкі. Нязгодных з новым рэжымам, а таксама тых, каго новая ўлада лічыць злачынцамі (напрыклад, актывісткі жаночых рухаў), ці тых, хто больш не здольны выконваць свае функцыі (напрыклад, бесплодныя жанчыны-Служанкі) альбо высылаюць у Калоніі, альбо публічна караюць смерцю праз павешанне – такая цырымонія называецца *Збаўленне* (*Salvaging*). Штодзённае жыццё ў Галаадзе рэгламентуецца, рэлігійныя і побытавыя практыкі зводзяцца да рытуалаў, выкананне якіх абавязковае: удзел у *Малітванадзе* (*Prayvaganza*), замова друкаваных малітваў у *Світках Духу* (*Soul Scrolls*), вечаровая *Цырымонія* (*Ceremony*), калі Камандор чытае Біблію ўсім дамачадцам, а пасля апладняе сурагатную маці, то бок Служанку. Над усімі кастамі ўсталяваны моцны кантроль.

Большасць літаратуразнаўцаў вызначаюць жанр рамана *Гісторыя Служанкі* як антыўтопію ці дыстопію. У літаратуразнаўстве

існуюць розныя падыходы да размежавання двух гэтых паняццяў. Вікторыя Чалікава прапануе наступныя падыход:

Аддзяляючы дыстопію ад антыўтопіі, трэба перадусім арыентавацца на іх аб’ектыўны змест. Што аўтар ненавідзіць больш: міф пра будучы рай і сам гэты рай як варажы асобе (антыўтопія) ці сённяшняе пекла, якое толькі прадоўжыцца і ўзмоцніцца ў будучыні (дыстопія)? Антыўтопія – гэта карыкатура на пазітыўную ўтопію, твор, які задаўся мэтай высмеяць і зганьбаваць самую ідэю дасканаласці, самую ўтапічную ўстаноўку⁶ [тут і далей пераклад з рускай на беларускую мой – Г. Я.].

Дыстопію даследчыца разглядае як “негатыўную ўтопію”, “выяўленне ідэальна кепскага грамадства”⁷, адзначаючы, што “дыстопія бліжэйшая да рэалістычнай сатыры, што заўсёды мае пазітыўны пачатак, антыўтопія – да мадэрнісцкай, негатывісцкай і адчужанай, да “чорнага рамана”⁸. Максім Шадурскі называе дыстопію адной з субжанравых разнавіднасцяў антыўтопіі⁹ і менавіта да яе адносіць раман *Гісторыя Служанкі*¹⁰. У замежным літаратуразнаўстве тэрміны “антыўтопія” і “дыстопія” часта разумеюцца як сінанімічныя. У дадзеным артыкуле мы прытрымліваемся разумення двух гэтых тэрмінаў, прапанаванага М. Шадурскім, не ўпускаючы з увагі вызначэнняў, дадзеных В. Чалікавай.

Гаворачы пра раман М. Этвуд, Н. Макей адзначае: “Заснаваная на пастулатах фемінізму, *Гісторыя Служанкі* працягвае і развівае традыцыі антыўтапічнага жанру”¹¹. Карэн Стэйн дае раману больш складанае жанравае вызначэнне – “дыстопія / навуковая фантастыка / сатырычны раман / дзённік / эпістальны раман / рамантычны раман / палімпсест [тут і далей пераклад з ангельскай на беларускую

⁶ В. Чаликова, *Предисловие*, [в:] *Утопия и утопическое мышление: антология зарубежной литературы*, Москва, 1991, с. 10.

⁷ В. Чаликова, *Утопия и свобода*, Москва 1994, с. 81.

⁸ В. Чаликова, *Предисловие...*, с. 10.

⁹ М. Шадурский, *Литературная утопия от Мора до Хаксли: Проблемы жанровой поэтики и семиосферы*, Москва 2007, с. 81.

¹⁰ Там жа, с. 82.

¹¹ Н. Макей, *Фемінісцкая версія антыўтопіі ў рамане Маргарэт Этвуд “Гісторыя Служанкі”*, [в:] *Актуальныя праблемы исследования англоязычных литератур*, вып. 7, Минск 2008, с. 128.

мой – Г. Я.]”¹². Асабліва даследчыца настойвае на важнасці для рамана сатырычнага складніка:

Сатырычны раман, як і навукова-фантастычная дыстопія [*dystopian science fiction* – Г. Я.], – гэта жанр, які прапануе чытачам, што маюць магчымасці дзейнічаць, перабольшаную версію існага зла і такім чынам дае надзею на сацыяльныя і палітычныя змены¹³.

В. Чалікава адзначала блізкасць сатырычнага жанру да ўтопіі:

Вельмі складанае пытанне пра размежаванне ўтопіі і сатыры. Як і сатыра, негатыўная ўтопія карыстаецца гратэскам, алегорыяй, пародыяй – усім, што можа выклікаць смех у чытача. Але сатыра – больш шырокі тып мастацкага мыслення і выяўлення, чым утопія¹⁴.

Корал Эн Хоўэлс, рэдактарка і адна з аўтараў *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*, таксама гаворыць пра раман *Гісторыя Служанкі* як пра дыстопію. Аднак вызначаючы асаблівасці гэтага жанру ў раманах М. Этвуд, К. Э. Хоўэлс піша: “Расказваючы сваю гісторыю, Фрэдава здолела выжыць ва ўмовах псіхалагічнага ціску ў Галаадзе, а, закахаўшыся, нават змагла ператварыць маскулінный жанр дыстопіі ў фемінны рамантычны сюжэт”¹⁵. Такім чынам, на думку даследчыцы, тыпова жаночы жанр, *romance*, мадыфікаваў у дадзеным выпадку тыпова мужчынскі жанр (варта згадаць, што аўтарамі класічных антыўтопій/дыстопій былі пісьменнікі-мужчыны).

Сама М. Этвуд вызначае жанр твора як спекулятыўная фантастыка (*speculative fiction*), адмяжоўваючы яго ад навуковай фантастыкі (*science fiction*): “У навуковай фантастыцы ёсць пачвары і касмічныя караблі, спекулятыўная ж фантастыка – пра тое, што сапраўды можа здарыцца”¹⁶. У артыкуле 2005 г. пісьменніца ўдакладніла гэтую думку:

¹² K. Stein, *Margaret Atwood's Modest Proposal*, (online), http://digitalcommons.uri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=eng_facpubs, [доступ: 01.05.2016].

¹³ Там жа.

¹⁴ В. Чалікова, *Предисловие...*, с. 10.

¹⁵ C. A. Howells, *Margaret Atwood's dystopian visions : The Handmaid's Tale and Oryx and Crake*, [в:] *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*, Cambridge 2006, p. 169.

¹⁶ R. Rotts, *Light in the wilderness*, (online), <https://www.theguardian.com/books/2003/apr/26/fiction.margaretatwood>, [доступ: 05.09.2016].

Для мяне цэтлік “навуковая фантастыка” – гэта пра кнігі, што апісваюць тое, чаго мы яшчэ не можам, напрыклад трапіць праз прасторава-часавы тунэль у космасе ў іншы сусвет. Спекулятыўная фантастыка прадугледжвае твор, што мае дачыненне да магчымасцяў, якія ўжо пад рукой, напрыклад, ДНК-ідэнтыфікацыя ці крэдытныя карты, што маюць месца на планеце Зямля¹⁷.

У ангельскамоўным літаратуразнаўстве тэрмін “спекулятыўная фантастыка” выклікае шмат спрэчак і не мае адной празрыстай дэфініцыі. У шырокі ўжытак яго ўвёў пісьменнік-фантаст Роберт Хайнлайн, які ў 1947 г. напісаў эсэ *On the writing of Speculative Fiction*, дзе адзначыў, што ў фантастыцы можна выдзеліць *gadget-stories* і *human-interest stories*¹⁸; апошнія асацыююцца са спекулятыўнай фантастыкай. У аўтабіяграфіі *Grumbles from the Grave*, якая выйшла пасмяротна ў 1989 г., Р. Хайнлайн характарызуе паняцце “спекулятыўная фантастыка” наступным чынам:

Спекулятыўная фантастыка (аддаю гэтаму тэрміну перавагу перад тэрмінам “навуковая фантастыка”) таксама мае дачыненне да сацыялогіі, псіхалогіі, загадкавых аспектаў біялогіі, уплыву зямной культуры на культуры, з якімі мы можам сустрэцца, калі заваюем космас, і г.д., да бясконцасці¹⁹.

У шырокім сэнсе тэрмін “спекулятыўная фантастыка” разумеецца як катэгорыя мастацкіх твораў, у якіх сюжэт, вобразы альбо персанажы выдуманя аўтарам, а не сканструяваныя на аснове штодзённага досведу. У такім выпадку навуковая фантастыка, фэнтэзі, утопія, дыстопія і інш. разумеюцца як жанры ці субжанры, што трапляюць у катэгорыю спекулятыўнай фантастыкі. Як адзначае М. Этвуд, “адны выкарыстоўваюць тэрмін “спекулятыўная фантастыка” як агульнае вызначэнне для навуковай фантастыкі і ўсіх яе вытворных форм – навуковае фэнтэзі і гэтак далей; іншыя ж мяняюць гэтыя тэрміны месцамі”²⁰.

¹⁷ M. Atwood, *Aliens have taken the place of angels*, (online), <https://www.theguardian.com/film/2005/jun/17/sciencefictionfantasyandhorror.margaretatwood>, [доступ: 05.09.2016].

¹⁸ R. A. Heinlein, *On the writing of Speculative Fiction*, (online), http://mab333.weebly.com/uploads/3/2/3/1/32314601/writing_sf_-_01_on_the_writing_of_speculative_ficton.pdf, [доступ: 05.09.2016].

¹⁹ R. A. Heinlein, *Grumbles from the Grave*, USA 1990, p. 49.

²⁰ M. Atwood, *Aliens have taken...*

М. Этвуд адмяжоўваецца і ад такога жанравага тлумачэння, як “фемінісцкая дыстопія”. Ва ўсіх інтэрв’ю, дзе закранаецца пытанне яе фемінісцкіх поглядаў, пісьменніца ўдакладняе, што яна мае на ўвазе пад словам “фемінізм”. Так, напрыклад, у інтэрв’ю ад 25 студзеня 2016 для індыйскай газеты *The Pioneer* М. Этвуд адзначыла: “Калі мяне пытаюць, ці я феміністка, я ніколі не адказваю, пакуль не пачую, што пад гэтым словам падразумяваецца”²¹. У іншым інтэрв’ю яна кажа:

Фемінізм – шырокі тэрмін. Калі нас пытаюць “Жанчыны – гэта людзі?”, праводзіць у адказ галасаванне не трэба. Але куды мы ідзем далей? Ці лепшыя жанчыны за мужчын? Не. Ці яны адрозніваюцца? Так. Як яны адрозніваюцца? У гэтым мы ўсё яшчэ спрабуем разабрацца²².

Такое стаўленне да гэтага паняцця звязана з тым, што пытанні, якія падымаюцца фемінізмам другой хвалі, – а гэта праблемы жаночай сэксуальнасці, аднолькавых правоў на рынку працы, рэпрадуктыўных правоў, гвалту ў сям’і, а таксама праблема роўнасці мужчын і жанчын, у тым ліку перад законам, – пісьменніца разглядае з больш шырокай перспектывы – з перспектывы чалавечай годнасці. У артыкуле *Haunted by Handmaid’s Tale* М. Этвуд піша пра свой раман наступным чынам:

Гісторыю *Служанкі* часта называюць “фемінісцкай дыстопіяй”, але такое вызначэнне не зусім дакладнае. Фемінісцкая дыстопія чыстая і простая: усе мужчыны маюць больш правоў, чым жанчыны. У такой структуры будучы два слаі: верхні слой – мужчыны, ніжні – жанчыны. Але Галаад – гэта звычайная дыктатура²³.

Аднак у тым жа артыкуле пісьменніца, згадваючы тэмы, якія цікавілі яе да і падчас напісання рамана, называе сярод іншага антыўтапічную/дыстапічную літаратуру і такія творы, як *1984* Джорджа Оруэла, *Дзіўны новы свет* Олдаса Хакслі і *451° па Фа-*

²¹ R. Sharma, *She Writes with Intent*, (online), <http://www.dailypioneer.com/vivacity/she-writes-with-intent.html>, [доступ: 05.09.2016].

²² M. Atwood, *People should live joyfully*, (online), <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/margaret-atwood-people-should-live-joyfully-1781166.html>, [доступ: 05.09.2016].

²³ M. Atwood, *Haunted by Handmaid’s Tale*, (online), <http://www.theguardian.com/books/2012/jan/20/handmaids-tale-margaret-atwood>, [доступ: 05.09.2016].

рэнгейту Рэя Брэдберы. Раман 1984 падказвае М. Этвуд канцоўку яе твора:

Нават 1984, самае змрочнае з літаратурных прадбачанняў, заканчваецца не ботам, які назаўсёды наступае чалавецтву на твар, ці зламанням Уінстана Сміта, што адчувае п’янкую любоў да Вялікага Брата, а эса пра рэжым, напісаным у мінулым часе на стандартнай ангельскай мове. Падобным чынам я дазволіла Служанцы мець магчымасць уцёкаў праз Мэн і Канаду і напісала эпілог, з перспектывы якога і сама Служанка, і свет, у якім яна жыла, сышлі ў гісторыю²⁴.

Крытыкі звязваюць заснаваную на Святым Письме ідэалогію дзяржавы Галаад з палітыкай прэзідэнта ЗША рэспубліканца Роналда Рэйгана, падчас кіравання якога пашырыўся ўплыў рэлігійных кансерватыўных рухаў, што крытыкавалі дасягненні “сэксуальнай рэвалюцыі” 1960-70х гг. і другой хвалі фемінізму (сярод іх – даступнасць кантрацэптываў і ўзмацненне жаночых галасоў на палітычнай арэне), а сама пісьменніца ў *A Note to the Reader* напісала, што да стварэння рамана яе падштурхнула трывога, “выкліканая частымі заявамі рэлігійных лідараў у Злучаных Штатах, а таксама шэраг падзеяў з усяго свету, на якія нельга было заплюшчваць вочы, асабліва ўзлёт фанатызму ў іранскай монатэакратыі”²⁵. Такім чынам, М. Этвуд, абапіраючыся на традыцыю літаратурных антыўтопій/дыстопій, стварае крытычную візію навакольнай рэчаіснасці і паказвае магчымыя наступствы прынятых у грамадстве рашэнняў і накладзеных на жанчын абмежаванняў.

Асобныя фрагменты аповеду Фрэдавай дазваляюць рэканструяваць падзеі, якія прывялі да ўсталявання дыктатуры. Гераіня рамана расказвае пра здарэнні з мінулага – удзел маці ў фемінісцкіх акцыях і маніфестацыях, выступы Серэны Джой у рэлігійных тэлепраграмах, увядзенне новых правілаў (забароны жанчынам мець банкаўскія рахункі і працаваць), спроба ўцёкаў, – паказваючы, як змагла з’явіцца дзяржава Галаад і якія палітычныя рашэнні да гэтага прывялі. Такім чынам, пісьменніца даследавала рэчаіснасць, каб выявіць, якія з актуальных падзеяў могуць прывесці да ўтварэння новай дыктатуры ці таталітарнага рэжыму.

²⁴ Там жа.

²⁵ M. Atwood, *A Note to the Reader*, (online), http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fyQ6_t0fknwJ:facweb.northseattle.edu/jclapp/English%2520102/Atwood%2520%2520Handmaids%2520Tale/A%2520Note%2520to%2520the%2520Reader.doc+%&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=by, [доступ: 05.09.2016].

Нават калі прыняць да ўвагі нежаданне М. Этвуд быць упісанай у рамкі фемінісцкай антыўтопіі, жанр, як пішуць у “Тэорыі літаратуры” Натан Тамарчанка, Валерый Цюпа і Самсон Бройтман, “выяўляецца непасрэднай формай літаратурнай самасвядомасці. Тэзіс Бахціна “жанр заўжды памятае сваё” мінулае мае цалкам літаральнае значэнне: тая структура, што ўзнаўляе, – пераасэнсаванне і пераацэнка той, што ўзнаўляецца”²⁶. М. Этвуд арыентуецца на класічныя антыўтопіі/дыстопіі, і ў рамане *Гісторыя Служанкі* можна вылучыць шэраг асаблівасцяў гэтага жанру.

Гаворачы пра літаратурныя антыўтопіі, М. Шадурскі адзначае:

Топас вострава, што ўвабраў у сябе квінтэсэнцыю ўтапічнага светамадэлявання, перараджаецца ў літаратурнай антыўтопіі ў матыў сцяны, неадольнай перашкоды. Месцам дзеяння антыўтапічных праектаў выступае замкнёная прастора. Пранікненне ў сярэдзіну ці выхад з такога свету звязаны са складанасцямі, як і амаль не магчымыя любыя спробы яго рэфармаваць. Нормы і догмы разумнай да абсурду дзяржавы робяцца больш трывалымі і непарушнымі на непрыступнай тэрыторыі²⁷.

Галаад – гэта менавіта такая замкнёная прастора, насельнікі якой пазбаўленыя магчымасці не толькі выбрацца за межы краіны, але і самавольна памяняць месца жыхарства. Матыў уцёкаў з’яўляецца ў рамане некалькі разоў: галоўная гераіня спрабуе разам з сям’ёй пакінуць краіну, Мойра некалькі разоў збягае з Цэнтра, уцёкамі Фрэдавай раман заканчваецца – аднак толькі апошні з пералічаных пабегаў, як можна меркаваць з *Гістарычных нататак*, аказваецца паспяховым. Адным са спосабаў збегчы ў рамане аказваецца самагубства, якое пільна апырэдзваецца і даступнае толькі самым вынаходлівым. Дзяржава ўсімі магчымымі сродкамі перашкаджае грамадзянам выйсці з-пад яе кантролю. Гэта дае К. Э. Хоўэлс падставу гаварыць пра турэмны наратыў у творы²⁸. Немажлівасць вызваліцца ад ціску дзяржавы змушае герояў рамана шукаць выхад у сваім унутраным свеце, праз недазволенае цялесныя практыкі, адваёўваючы прастору для прыватнасці і свабоднага волевыяўлення.

²⁶ Н. Томарченко, В. Тюпа, С. Бройтман, *Теория литературы*, т. 1, Москва 2004, с. 372.

²⁷ М. Шадурский, *Литературная утопия...*, с. 80.

²⁸ С. А. Howells, *Margaret Atwood's dystopian visions...*, p. 166.

Паводле М. Шадурскага, “у літаратурнай антыўтопіі выказанае песімістычнае стаўленне да гіперрацыянальна структураваных грамадскіх сістэм”²⁹. Рытуалізаваная рэчаіснасць Галаада не дазваляе яго насельнікам ніякіх спантаных дзеянняў, кожны крок прадстаўніка кожнай касты перадвызначаны і рэгулюецца ўсталяванымі нормамаі. Сістэма, якая мусіла абараняць жанчын ад гвалту і несправядлівасці, а таксама ад лішніх турбот, у выніку аказваецца рэпрэсіўнай, а найвышэйшыя чыны тэакрытычнага грамадства выяўляюцца такімі ж парушальнікамаі рэлігійных законаў, як і тыя, каго асуджаюць на смерць.

Важнае адрозненне рамана *Гісторыі Служанкі* ад класічных антыўтопій/ дыстопій палягае ў тым, што галоўная гераіня твору – жанчына. Н. Макей адзначае гэта як істотную асаблівасць рамана:

Антыўтапічная канцэпцыя М. Этвуд адметная тым, што галоўная гераіня яе рамана-дыстопіі – жанчына, а жажлівая сутнасць грамадства, у якім вымушана жыць апавядальніца, выяўляецца ў творы праз жорсткае, рэпрэсіўнае абыходжанне з прадстаўніцамаі жаночага полу³⁰.

Гэта дапамагае вывесці на першы план праблемы, якія не маглі быць узнятыя ў класічных антыўтопіях/дыстопіях, – праблемы рэпрадукцыі, сэксуальнага гвалту, мацярынства, мізагініі і інш. – і такім чынам гаварыць пра жанчын у сучасным грамадстве і іх уразлівы стан і бездапаможнасць перад кансерватыўнымі палітычнымі рашэннямаі. Канструюючы сацыяльную структуру Галаада, пісьменніца ў якасці ўзору бярэ толькі тыя практыкі прыгнёту жанчын, што сапраўды існавалі ў чалавечай гісторыі, і многія з іх былі характэрныя для заходняй хрысціянскай цывілізацыі.

Адначасова М. Этвуд пераасэнсоўвае фемінісцкую ўтопію сястрынства, салідарнасці жанчын у імя агульнага змагання за свае правы. У амерыканскай літаратуры ёсць прыклады фемінісцкіх утопій, якія прапануюць візіі супольнасцяў, што справіліся з патрыярхатам (напрыклад, раман Марж Пірсі *Woman on The Edge of Time*, 1976, ці раман Салі Мілер Герхард *The Wonderground*, 1979). У рамана *Гісторыя Служанкі* М. Этвуд паказвае функцыянаванне

²⁹ Там жа, с. 80.

³⁰ Н. Макей, *Фемінісцкая версія антыўтопіі...*, с. 129.

жаночай супольнасці, у якой выбудаваная свая іерархія і дзе жанчыны сочаць адна за адной. Т. Камароўская адзначае:

Апазіцыя “Я” – “Іншы” ў гэтым рамане рэалізуецца не праз Мужчыну ў якасці Іншага (...), не праз дэспатычны рэжым у цэлым, але праз жанчын, якія здрадзілі ўласнаму полу і спачатку далі рэжыму ідэалагічныя апраўданні для яго ўсталявання, а пасля ўзялі на сябе рэалізацыю сваёй антыфеміністычнай праграмы³¹.

Адносіны ўлады, на якіх трымаецца сістэма патрыярхату, робяць жаночую салідарнасць немагчымай.

“Дыстапічнае мысленне прадуктыўна ўзаемадзейнічае з жанравымі структурамі псіхалагічных і філасофскіх раманаў”³², – адзначае М. Шадурскі і сярод прыкладаў для пацверджання гэтай думкі называе раман *Гісторыя Служанкі*. М. Этвуд даследуе ў ім псіхалогію жанчыны, якая аказалася ва ўмовах таталітарнага рэжыму, што адчувае яе ад уласнага цела. Ужо само расказванне сваёй гісторыі, прагаворванне ўсяго, што адбываецца з яе целам, робіцца для Фрэдавай магутнай зброяй змагання з рэжымам, мэта якога – падпарадкаваць сабе асобу чалавека. Паводле К. Э. Хоўэлс, гераіня рамана “знаходзіць сілу кінуць выклік патрыярхальным законам, перастройваючы сябе праз прыватны наратыў пра ўласнае цела”³³. Прагаворванне імёнаў, якія ў новай дзяржаве мусяць быць забытыя, – гэта яшчэ адзін спосаб змагацца з рэжымам за аўтаномнасць асобы і спосаб захаваць уласную ідэнтычнасць:

Мы навучыліся шаптацца амаль бязгучна. Калі Цёткі не глядзелі, мы працягвалі ў паўзмку рукі і судакраналіся пальцамі праз пустату. Мы навучыліся чытаць па вуснах: галовы на падушках, павернутыя набок – і мы глядзім адна адной у раты. Так мы ад ложка да ложка абменьваліся імёнамі. Альма. Джанін. Далорэс. Мойра. Джун³⁴.

Такім чынам, праблема жанру ў рамане М. Этвуд *Гісторыя Служанкі* звязаная найперш са скаладанасцю размежавання такіх

³¹ Т. Е. Комаровская, *Экстремальности феминизма в романе-антиутопии М. Этвуд “Рассказ служанки”*, [в:] *Американистика как предмет научного познания*, редкол. Т. Е. Комаровская и др., Минск 2006, с. 42.

³² М. Шадурский, *Литературная утопия...*, с. 81.

³³ С. А. Howells, *Margaret Atwood’s dystopian visions...*, p. 167.

³⁴ М. Atwood, *The Handmaid’s Tale*, Great Britain 1993, p. 2.

жанраў і субжанраў, як антыўтопія, дыстопія, навуковая фантастыка і спекулятыўная фантастыка. У беларускім, расійскім і заходнім літаратуразнаўстве існуюць розныя погляды на гэты конт. Тым не менш, калі ўзяць за аснову вызначэнні В. Чалікавай і М. Шадурскага, раман *Гісторыя Служанкі* можа быць аднесены да дыстопіі, нават нягледзячы на прэрэчанні самой аўтаркі супраць такога жанравага вызначэння. Напісанне рамана, паводле сведчанняў М. Этвуд, натхнялася класічнымі дыстопіямі ХХ ст., і ў ім можна прасачыць такія рысы гэтага жанру, як стварэнне вобраза структурызаванай таталітарнай грамадскай сістэмы, выкарыстанне матываў непераадольнай сцяны і ўцёкаў і даследаванне структуры ўлады. Важнае адрозненне *Гісторыі Служанкі* ад класічных узораў жанру антыўтопіі/дыстопіі – гэта тое, што пісьменніца зрабіла галоўным героем рамана жанчыну: гэта дапамагло ёй узяць тэмы прыватнага і цялеснага, а таксама разгледзець спосабы выжывання жанчыны ва ўмовах максімальнай адчужанасці ад уласнага цела. Значная роля сатырычнага і псіхалагічнага складнікаў у рамане дазваляе гаварыць пра тое, што перад намі – складаная жанравая структура, у якой напоўніцу выкарыстоўваюцца здольнасць дыстопіі да жанравых узаемадзеянняў і якая дае магчымасць усебакова вывучыць падняты ў творы комплекс праблем.

SUMMARY

The Handmaid's Tale by Margaret Atwood: the problem of genre

The article deals with the novel *The Handmaid's Tale* by a Canadian writer Margaret Atwood and the problem of genre of the novel. The problem is connected with the complexity of differentiation between such genres and subgenres as anti-utopia, dystopia, science fiction and speculative fiction. In the novel one can mark out the features of classical dystopias. Atwood creates an image of structured totalitarian social system and analyzes the structure of power. The motive of insuperable wall and the motive of escape are used in the novel. The important difference between the novel and classical dystopias is the main character of *The Handmaid's Tale*. She is a woman; and it helps the author to raise new questions about the survival of woman in a totalitarian society.

KEYWORDS: Margaret Atwood, genre, anti-utopia, dystopia, speculative fiction